

Nr 9.

Ankom till riksdagens kansli den 18 mars 1918 kl. $\frac{1}{2}$ 2 e. m.

*Första kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande nr 9,
i anledning av väckt motion om skrivelse till Kungl.
Maj:t angående upphävande av prokanslersämbetet vid
universiteten eller biskops självskrivna utövande därav.*

I en inom andra kammaren av herr Björck m. fl. avgiven motion, *Motionen.*
nr 244, hemställes, att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl.
Maj:t begära sådan ändring i gällande bestämmelser, att prokanslersämbe-
tet vid universiteten avskaffas, eller, om därmed förenade göromål anses
böra till någon del bibehållas under särskilt ämbete, att i varje fall biskops
självskrivna utövande härav må upphöra.

Med avseende på motiveringen tillåter sig utskottet hänvisa till
motionen.

Andra kammarens första tillfälliga utskott har efter erhållen remiss
av motionen avgivit utlåtande i ämnet och därvid meddelat följande histo-
risk översikt.

Frågan om prokanslersämbetet och dess ställning har behandlats i *Historik.*
universitetskommitténs år 1901 avgivna betänkande rörande universitetens
och Karolinska institutets styrelse och organisation. I detta betänkande före-
slog kommittén, att prokanslern skulle i huvudsak bibehålla samma ställning,
som han dittills innehaft. Hans uppgift angavs så, att han skulle i allmänhet
göra sig underrättad om alla universitetets angelägenheter samt med underrättel-
ser, råd och påminnelser främja dess väl; han skulle kunna deltaga i över-
läggningar — men ej i beslut — inom universitetets ledande korporationer,
likaså kunna göra framställningar till kanslern i universitetsärenden samt

slutligen avgiva betänkande i befordringsfrågor. Dessutom skulle han äga att bevilja tjänstledighet åt akademiska lärare eller tjänstemän för tid av högst en månad. När kanslersämbetet vore ledigt, skulle han bestrida dess åligganden, till dess Kungl. Maj:t förordnat om dess upprätthållande; vid förfall för prokansler däremot eller när sådan ej finnes skulle all honom tillkommande handläggning av ärendena förfalla.

Vid förslaget behandlings inom Uppsala universitets myndigheter framställdes två fakulteter, den filosofiska och den medicinska, det yrkandet, att prokanslers befattning med befordringsärenden skulle upphöra. Däremot gjordes på intet håll någon anmärkning mot ämbetet som sådant. Majoriteten anslöt sig till yrkandet om prokansleriatets bibehållande med fortfarande rätt till yttrande i befordringsfrågor. I Lund framställdes under ärendets behandling inom fakulteterna på två håll, nämligen i filosofiska fakultetens båda sektioner, förslag om ämbetets fullständiga avskaffande. Det större akademiska konsistoriet avvisade detta förslag och förordade prokansleriatets bibehållande enligt kommitténs hemställan.

Universitetsmyndigheternas yttranden över kommitténs förslag fingo vila i flera år, innan frågan om de nya statuterna togs upp till behandling av regeringen, och när detta skedde, tillkallade regeringen för ytterligare beredning av vissa viktigare spörsmål några sakkunnige från båda universiteterna och från Karolinska institutet. Deras förslag av 1907 ansluter sig i fråga om prokanslern till den äldre kommitténs, dock med den viktiga förändring, att prokanslerns befattning med befordringsärenden ströks i enlighet med det förslag, som år 1902 framställdes av de båda Uppsala-fakulteterna. Över vissa av de sakkunniges förslag infordrades nya yttranden från de akademiska myndigheterna, men i remissen ingick denna gång icke de delar av statuterna, som berörde prokanslern, och om dessa delar kommo alltså myndigheterna icke att uttala sig.

De statuter, som av Kungl. Maj:t utfärdades den 27 november 1908, bestämde prokanslerns ställning fullständigt i enlighet med de sakkunniges förslag. Prokanslerns befattning med befordringsärenden upphörde alltså; i övrigt blev hans uppgift och befogenhet angiven på det sätt, som universitetskommittén år 1901 förordade.

Frågan om avskaffande av prokanslersämbetet har redan förut behandlats av andra kammaren i anledning av en motion, väckt vid 1910 års riksdag av herr Starbäck, med yrkande, att riksdagen ville besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om vidtagande av åtgärd för avskaffande av prokanslersämbetet vid universiteten i Uppsala och Lund eller, därest härmed förenade göromål finnas böra till någon del bibehållas

under särskilt ämbete, att i allt fall biskops självskrivna egenskap av prokansler måtte upphöra. Ett lika lydande yrkande gjordes i en motion, framlämnad samma år i första kammaren av herr Löfgren.

I motiveringen till den sistnämnda motionen framhölls bland annat, att befattningar, som icke fylla något verkligt behov, böra avskaffas. Särskilt ansåg motionären detta gälla sådana befattningar, till vilka viss person på grund av sitt ämbete vore självskriven. Prokanslerns befattning med de verkliga kanslersgöromålen på grund av ämbetsställning vore skenbar eller helt tillfällig, beroende på Kungl. Maj:ts förordnande. Uppsala och Lunds universitet hade icke förskyllt att stå under en särskild biskoplig protektion. Ansåges nödigt eller lämpligt att behålla prokanslern som eventuell ställföreträdare för kanslern, borde prokanslern av Kungl. Maj:t utses efter liknande grunder som denne.

Andra kammarens första tillfälliga utskott avstyrkte bifall till motionen och framhöll därvid i sitt utlåtande bland annat, att gällande bestämmelser rörande prokanslersämbetet nyss blivit reviderade och att vid universiteten icke någon allvarligare opinion för ämbetets avskaffande gjort sig märkbar. Andra kammaren biföll denna utskottets avstyrkande hemställan.

Herr Löfgrens motion 1910 i första kammaren rönt ett liknande öde: den avstyrktes — väsentligen av praktiska grunder — av första kammarens andra tillfälliga utskott, och utskottets hemställan bifölls av första kammaren.

Vid 1913 års riksdag förekom frågan å nyo i en något förändrad form. Herr Christiernson hemställde nämligen i motion, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t begära sådan ändring i gällande bestämmelser, att prokanslersämbetet vid universiteten avskaffades och att Kungl. Maj:t måtte snarast möjligt inkomma med förslag i ärendet till riksdagen. I sin framställning betecknade motionären prokanslersämbetet såsom en från svunna tider arvtagen dekorationsuppgift. Andra kammarens första tillfälliga utskott avstyrkte bifall till motionen, och andra kammaren biträdde detta utskottets yrkande, varigenom frågan även denna gång förfallit.

Andra kammarens utskotts utlåtande är av följande lydelse:

»Gemensamt för den motivering, varmed år 1910 såväl första kam-
marens andra tillfälliga utskott som andra kammarens första tillfälliga ut-
skott och år 1913 andra kammarens första tillfälliga utskott yrkade avslag å
motionen i detta ärende, var betonandet av att universitetsstatuterna så nyligen

*Andra
kammarens
första
tillfälliga
utskott,*

reviderats, samt att prokanslerns befattning med befodringsfrågor numera vore upphävd. Det är jämväl ett gemensamt drag hos dessa avslagsmotiv, att de skjuta åt sidan spørgsmålet om biskops *självskrivnenhet* till prokanslersämbetet för att i stället enbart ta sikte på spørgsmålet om prokanslersämbetets *upphävande*. Genom denna frågeställning undanskymdes det sakförhållande, som här dock är det väsentliga, nämligen att beklädandet av ärkebiskopsbefattningen i Uppsala och biskopsbefattningen i Lund jämväl skall innebära det självskrivna beklädandet av respektive universitets prokanslersbefattningar.

Då utskottet går att i år ta ställning till ärendet, har det därför synts utskottet vara riktigast att lägga huvudvikten, där den bör ligga, nämligen på frågan om tillbörligheten att vidmakthålla den biskopliga självskrivnenheten till prokanslersämbetet.

Gällande universitetsstatuter innehålla med avseende på prokanslersämbetet följande bestämmelser:

§ 12.

Prokansler för universitetet i Uppsala är ärkebiskopen, prokansler för universitetet i Lund är biskopen över Lunds stift.

§ 13.

Prokanslern bör göra sig underrättad om alla universitetets angelägenheter, lärarnes verksamhet, undervisningens gång och de studerandes sedliga förhållande samt med upplysningar och råd, där han så aktar nödigt, främja universitetets väl och anseende.

§ 14.

Prokanslern äger, när han så för gott finner, öfvervara konsistoriernas öfverläggningar samt i dem, men ej i besluten, taga del.

§ 15.

Prokanslern äger, då omständigheterna därtill föranleda, hos kanslern göra de framställningar och föreslå de åtgärder, han anser för universitetet gagnande.

§ 16.

När kanslersämbetet är ledigt, bestride prokanslern de åligganden, som tillhöra detta ämbete, till dess Kungl. Maj:t meddelat förordnande om ämbetets uppehållande.

Till dessa bestämmelser må läggas, att prokanslern enligt universitetsstatuternas § 6 har att deltaga i och presidera vid val av kansler, att enligt § 84 mom. 2 bevilja lärare och tjänstemän tjänstledighet för högst en månad samt att enligt § 85 mom. 4 meddela kortare interimsförordnanden.

Såsom av dessa bestämmelser framgår, omfattar prokanslersämbetet dels sådana åligganden, som tillkomma prokanslern *vid sidan av* kanslern, dels sådana åligganden, som tillkomma prokanslern *såsom kanslerns ställföreträdare*. Medan 1876 års universitetsstatuter § 79 till den förra gruppen av prokanslerns åligganden förde även befattningstagande med befordringsärenden, förbehålla nu gällande statuter dylikt befattningstagande åt kanslern. I sin ämbetsutövning vid sidan av kanslern saknar sålunda prokanslern numera befogenhet att befatta sig med befordringsärenden, men i kraft af statuternas § 16 tillkommer honom likvisst denna befogenhet under där angivna omständigheter. Det avslagsmotiv, som föregående utskott ansett sig kunna grunda därpå, att den befattning med befordringsfrågor, som enligt § 79 i 1876 års universitetsstatuter tillkom prokanslern numera upphäfts, visar sig alltså vid närmare eftersyn vara mindre hållbart.

Utskottet önskar fästa uppmärksamheten på följande moment i statuternas anförda bestämmelser:

1. *Självskrivna* innehavare av prokanslersämbetet äro ärkebiskopen och biskopen i Lund.

2. Såsom ställföreträdare för kanslern har prokanslern att bestrida kanslerns åligganden och sålunda även att under vissa omständigheter taga befattning med befordringsärenden.

Det är alltså obestridligt, att *ärkebiskopen* och *biskopen i Lund* äro *självskrivna* icke blott att alltid bestrida prokanslerns åligganden utan även att under vissa omständigheter bestrida jämväl kanslerns åligganden och sålunda ta befattning med och utöva inflytande på även befordringsärendena vid våra universitet.

För övrigt är att märka, att statuternas § 15 ger prokanslern, alltså ärkebiskopen och biskopen i Lund, befogenhet att, i vilka universitetsärenden det vara må, söka genom framställningar och förslag påverka kanslern i viss riktning.

Det har synts utskottet vara den betänkligaste sidan hos den nuvarande prokanslersinstitutionen, att ärkebiskopen och biskopen i Lund äro *självskrivna* innehavare av ämbetet. Denna bestämmelse ger uttryck åt en princip, som utskottet finner vara icke blott ohållbar, utan i vissa

fall skadlig. Principens ohållbarhet ligger däri, att man utan vidare förutsätter, att innehavarna av biskopsstolarne i Uppsala och Lund alltid äro för prokanslersämbetets utövning lämpliga och skickliga. Det bör nämligen stå klart, att de kvalifikationer, som fört sina bärare till en biskopsstol, visserligen *kunna*, men ingalunda *behöva* sammanfalla med eller vara förbundna med de kvalifikationer, som krävas av en prokansler. Då så är fallet, bör det också vara uppenbart, att självskrivenhetens princip i förevarande avseende är ohållbar. Principen kan vara till skada däri-genom, att prokansleren vid befordringsärenden av sådan beskaffenhet, att de i ett eller annat avseende beröra de kyrkliga intressena, låta andra än strängt vetenskapliga synpunkter göra sig gällande.

Utskottet anser, att varje självskrivenhet i fråga om innehavande av statsämbeten måste stå i strid med hela den modärna grundåskådning, som med fog kräver, att tillträdet till statsämbeten skall göras beroende endast av vederbörandes ådagalagda skicklighet och lämplighet för upp-giften och icke av några andra omständigheter.

Det synes utskottet vidare vara otvivelaktigt, att den biskopliga självskrivenheten till prokanslersämbetet är en kvarlevande symbol för ett faktisk förhållande, som redan för länge sedan upphört. Den tid, då universiteten förnämligast stodo i kyrkans tjänst såsom prästseminarier, är förbi. Teologien dominerar icke längre universitetens forsknings- och undervisningsverksamhet i samma grad som förr. Tvärtom kan man säga, att tyngdpunkten i universitetens verksamhet numera har förflyttats till de profana vetenskapernas område, och att varje anspråk från kyrkans sida att prägla universitetsarbetets allmänna läggning och inriktning numera betraktas som illegitimt. Därmed har ock försvunnit det sakförhållande, som en gång legat till grund för den biskopliga självskrivenheten.

Utan att vilja ta bestämd ståndpunkt till frågan, huruvida prokanslersämbetet som sådant kan anses böra vidmakthållas, anser alltså utskottet, att den biskopliga självskrivenheten till ämbetet ej längre står i överensstämmelse med tidens krav eller är ägnad att befrämja universitetens intressen och därför bör avskaffas. Därmed är icke utesluten möjligheten, att ärkebiskopen eller biskopen i Lund kunna i vanlig ordning till ämbetet utnämnas, därest de därtill finnas skickade.

Det bör enligt utskottets mening vara självklart, att, därest prokanslerns uppgift skall bl. a. ligga i att i viss utsträckning vara kanslerns ställföreträdare, hans utkorande skall ske med hänsyn fästad uteslutande därvid, att skicklighet och lämplighet för detta i viss utsträckning utövade ställföreträdareskap äro tillfinnandes. En ändring i gällande uni-

versitetsstatuter, så att grunderna för prokanslers tillsättande i detta avseende bringas i överensstämmelse med grunderna för kanslers tillsättande, är därför enligt utskottets uppfattning både principiellt väl motiverad och av behovet påkallad.

På grund av vad som ovan framhållits, får utskottet föreslå andra kammaren att så till vida bifalla hr Björeks motion, att andra kammaren måtte för sin del besluta, att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t begära sådan ändring i gällande bestämmelser, att biskops självskrivna utövande av prokanslersämbetet vid universiteten må upphöra.»

Reservation avgavs av herrar *Welin* och *Westman*, som anfört följande:

»Vid 1910 års riksdag väcktes i andra kammaren av hr Starbäck en motion med samma syfte som den nu föreliggande. Andra kammarens första tillfälliga utskott, som erhållit motionen till förberedande behandling, avstyrkte densamma. I utskottets betänkande, som undertecknades av utskottets ordförande, universitetsprofessorn Nils Edén, vilken även i kammaren kraftigt försvarade utskottets betänkande, lämnas först en historik angående bestämmelserna om prokanslersämbetet, varefter utskottet säger följande:

»Av denna redogörelse för tillkomsten av nu gällande bestämmelser om prokanslersämbetet framgår, dels att dessa bestämmelser nyss blivit reviderade, dels att vid universiteten själva någon allvarligare opinion för ämbetets avskaffande icke gjort sig märkbar. I Uppsala har intet yrkande i denna riktning framkommit; de krav, som där blivit framställda rörande prokanslerns ställning, nämligen upphävande av hans befattning med befordringsfrågor, äro genom de nya statuterna uppfyllda. I Lund har däremot förslag om ämbetets upphävande blivit framställt, men synnerligen stark anslutning har detta förslag icke heller där vunnit, och den allvarligaste anmärkning mot ämbetet, som framfördes till stöd för förslaget, var även där prokanslerns yttranderätt i fråga om befordringar samt har med denna yttranderätt försvunnit. Än mindre har vid universiteten någon allmänare önskan framträtt om ämbetets ombildning till likhet med kanslerns, alltså dess besättande genom val, såsom motionären alternativt förordat.

Under sådana förhållanden anser sig utskottet icke hava anledning att närmare ingå på frågan om den karaktär och betydelse, som prokanslersämbetet för närvarande kan äga. Utskottet måste anse, att tillräckliga skäl icke blivit anförda för att från riksdagens sida framkalla något sådant yrkande, som motionären föreslår.»

Motionen blev i kammaren avslagen.

Frågan förelåg 1913 ånyo genom motion i andra kammaren av herr Christierson. Även nu blev motionen avstyrkt av andra kammarens första tillfälliga utskott, som hänvisade till utskottets utlåtande 1910 och därjämte tillade:

»Av ovanstående framgår bland annat, att prokanslerns befattning med befordringsärenden upphört, varmed ett av de starkast framhållna önskemålen beträffande prokanslersinstitutionens reformerande blivit förverkligat. Prokanslern har därför nu jämförelsevis ringa tillfälle att göra sig gällande. Detta kan endast i nämnvärd mån inträffa, då han bestrider de åligganden, som äro förenade med kanslersämbetet, vilket äger rum, då kanslersämbetet av någon anledning är ledigt, intill dess Kungl. Maj:t meddelat förordnande om ämbetets uppehållande, såsom framgår av stadgandet i § 11 i ovannämnda statuter. 'Då kanslersämbetet är ledigt eller kanslern anmäler sig för någon tid vara förhindrad att bestrida ämbetet, förordnar Kungl. Maj:t, huru med ämbetets utövning under tiden skall förhållas.' Då utskottet dessutom icke kan underkänna vikten av att vid de visserligen begränsade tillfällen, då en prokansler har att fullgöra en kanslers åligganden, en sådan ämbetsinnehavare finnes på platsen, och då vidare intet inträffat under de senare åren, som minskat bärkraften av de skäl, som funno uttryck såväl i andra kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande år 1910 som i uttalandena vid samma tillfälle i andra kammaren till förmån för det nämnda utlåtandet, får utskottet alltså hemställa, att herr Christiersons förevarande motion icke måtte till någon andra kammarens åtgärd föranleda.»

Även denna gång blev motionen avslagen av andra kammaren.

Då vi finna de skäl, som både 1910 och 1913 anfördes till förmån för prokanslersämbetets bibehållande i nu gällande form, fortfarande äga giltighet, och då de nuvarande universitetsstatuterna blivit så sent som den 28 januari 1916, efter vederbörande universitetsmyndigheters hörande samt efter det justitiekanslersämbetet yttrat sig, av Kungl. Maj:t fastställda, ha vi ansett, att utskottet bort hemställa, att herr Björeks m. fl. förevarande motion icke måtte till någon andra kammarens åtgärd föranleda.»

Andra kammaren biföll sitt utskotts hemställan, varefter ärendet överlämnades till första kammaren, som hänvisade detsamma till förberedande behandling av sitt första tillfälliga utskott.

Utskottet. Vad självskriften till prokanslersämbetet beträffar, måste vid bedömandet av denna fråga särskild hänsyn tagas till de uppgifter, som

åligga prokansler. Enligt gällande universitetsstatuter har prokanslern att göra sig underrättad om alla universitets angelägenheter, lärarnas verksamhet, undervisningens gång och de studerandes sedliga förhållande, med upplysningar och råd, där han så aktar nödigt, främja universitets väl och anseende samt att, där omständigheterna därtill föranleda, hos kanslern göra de framställningar och föreslå de åtgärder, han anser för vederbörande universitet gagnande. Vidare skall prokansler, när kanslersämbetet är ledigt, bestrida de åligganden, som tillhöra detta ämbete, till dess Kungl. Maj:t meddelat förordnande om ämbetets uppehållande. Med hänsyn till de prokansler sålunda åliggande uppgifter måste det vara av viss betydelse, att ämbetsinnehavaren är bosatt i universitetsstaden och sålunda har tillfälle att förskaffa sig noggrann kännedom om universitetets angelägenheter och behov. Vid sådant förhållande och då utsikten att till ämbetets innehavare förvärva bättre kvalificerade personer än de hittills självskrivne icke synes stor, bör, enligt utskottets mening, en ändring av gällande bestämmelser uti ifrågavarande hänseende icke ske, därest det ej kan visas, att den nuvarande anordningen icke är gagnelig för universitetens intressen och verksamhet. Gent emot vad motionärerna i sådant avseende uttalat därom, att en åtgärd i motionens syfte skulle bidra till värnandet av forskningsfriheten och begränsande av det kyrkliga inflytandet på svensk undervisning, anser sig utskottet böra framhålla, att det ej lär kunna påvisas, att prokanslersämbetets innehavare velat utöva tryck på den fria forskningen eller att eljest illegitima försök från deras sida förekommit att »präglade universitetsarbetets allmänna läggning och inriktning». Någon allmännare opinion om ändring uti ifrågavarande hänseende av de nu gällande universitetsstatuterna, som efter hörande av universitetsmyndigheterna och justitiekanslern blivit fastställda så sent som den 28 januari 1916, har ej heller gjort sig märkbar vid universiteten.

På grund av vad utskottet sålunda anfört, hemställer utskottet,

att första kammaren icke måtte biträda andra kammarens i ärendet fattade beslut.

Stockholm den 18 mars 1918.

På utskottets vägnar:

TH. BORELL.

Närvarande vid förestående ärendes slutbehandling inom utskottet: herrar *Borell Bergman, Magnusson, Hulting, Schyller, Oscar Olsson och Malkolm Pettersson.*

Reservation

dels av herr Oscar Olsson,

dels ock av herrar Bergman och Malkolm Pettersson, vilka ansett att utskottets motivering bort hava följande lydelse:

»Utskottet finner de skäl, som anförts för hela detta obehövliga ämbetes avskaffande, vara ganska övertygande. Därav följer även, att utskottet anser ifrågavarande båda biskopars självskrivenhet otidsenlig, men då enbart upphävandet av denna och dess ersättande med nya föreskrifter om valprocedur snarast skulle motverka den större och tidsenligare reformen, hela prokansleriatets avskaffande såsom överflödigt, en åtgärd, varom andra kammaren säkerligen vid förnyad framställning i ämnet icke lär tveka att förena sig, finner utskottet lämpligast att förorda ett avvakande av sådan framställning.»
